

Педагогічні науки: збірник наукових праць. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2011.
– Вип. 58. – Ч. 1. – С. 216-221.

УДК 37.041

Наталія Воропай

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ» ТА РІВНІ ЇЇ СФОРМОВАНOSTІ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розкриваються сутнісні характеристики поняття «самоосвітня компетентність» та рівні оцінки її сформованості у майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: компетентність, самоосвітня компетентність, самоосвітня компетентність майбутнього вчителя початкової школи.

Постановка проблеми. У суспільстві наукомістких технологій необхідні не лише міцні та фундаментальні знання, але й готовність до безперервної самоосвіти. Сучасний фахівець повинен володіти науковими знаннями, ефективними прийомами та вміннями, що дозволяють самостійно та швидко адаптуватися в мінливому інформаційному середовищі. При цьому необхідно, щоб підготовка студентів до самостійного поповнення знань і подальшого саморозвитку здійснювалася ще у вищому навчальному закладі.

Сьогодні в якості однієї із принципово нових стратегій підготовки майбутніх фахівців виступає орієнтація освіти на розвиток здатності вчитися протягом життя як основи безперервного навчання в контексті як особистого професійного, так і соціального життя. Це обумовлено багатьма факторами, і насамперед, зміною освітньої парадигми, сутність якої полягає в зміщенні акценту із засвоєння обсягу інформації на «вільний розвиток людини», на творчу ініціативу, самостійність майбутнього вчителя.

У сучасному суспільстві однією з провідних, ключових вимог до кваліфікованого фахівця, зокрема початкової освіти, є володіння ним

сукупністю компетентностей. Однією таких компетентностей, що визначає нову якість освіти, є самоосвітня компетентність. Слід зазначити, що вона є системоутворюючою, оскільки органічно поєднує у власному розвитку формування всіх інших компетентностей, будучи не тільки метою, але й засобом ефективного розвитку особистості в процесі професійної освіти. Таким чином, проблема розвитку самоосвітньої компетентності отримала сьогодні особливу актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема компетентнісного підходу до процесу підготовки вчителів початкових класів зумовлює чітке розуміння не тільки сутності, а й структури та особливостей професійних компетенцій у галузі освіти. Цьому питанню присвячені дослідження І.Агапова, В.Болотова, Ю. Громико, С. Додоки, О.Дахіна, І.Зимньої, Т.Іванової, В.Кальней, В.Краєвського, Г.Левітаса, В.Ледньова, Г.Селевко, В.Серікова, А.Хуторського, С.Шишова та ін.

На стиці ХХ-ХХІ ст. вітчизняні науковці Н. Бібік, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Овчарук, Л.Петухова, О. Пометун, О. Савченко, Л. Хоружа та ін. активно розробляють проблеми набуття і використання молоддю життєво важливих компетентностей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні педагогічною наукою здійснюється активне впровадження компетентнісного підходу в процес навчання вищих навчальних закладів. Так, ученими визначено ключові компетентності, їхню ієрархію, досліджено сутність компетентності, шляхи її формування. Однак проблема формування самоосвітньої компетентності особистості з метою вирішення життєвих питань, самовдосконалення своєї особистості в інтелектуальній, духовній, професійній сферах вимагає теоретичних досліджень і практичного вирішення.

Означеній проблемі присвячені дослідження науковців Росії та України (І.Преображенська, Н.Коваленко, О.Фоміна, Л.Білоусова, О.Кисельова).

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ключових понять, їх різних формулювань, а також висвітлення рівнів діагностики самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що якість сформованості ключових компетентностей майбутнього вчителя початкових класів обумовлено рівнем розвитку його самоосвітньої компетентності, яку варто розглядати як фактор соціальної конкурентоспроможності випускника, оскільки вона дозволяє одержати якісну вищу освіту, опанувати професією, досягти необхідної кваліфікації, при необхідності переміняти спеціальність. Варто виділити три основних фактори соціальної й особистісної значимості даної компетентності.

По-перше, вона забезпечує академічну мобільність студента, його готовність освоїти програму вищої професійної освіти.

По-друге, названа компетентність обумовлює професійну мобільність особистості випускника, здатного не тільки надалі розвивати свої професійні навички, підвищити кваліфікацію, але й готового при необхідності поміняти спеціальність, сферу своєї професійної діяльності.

По-третє, сприяє підвищенню якості роботи вищої освітньої установи, соціального інституту, покликаного реалізувати програму вищої освіти.

Самоосвітня компетентність – інтегративна особистісна властивість, що забезпечується емоційно-ціннісним відношенням до саморозвитку й самоосвітньої діяльності, системою знань про планування й реалізацію самоосвітньої діяльності, про способи самовиховання; суб'єктно-особистісним досвідом продуктивного вирішення проблем розвитку, розробки й реалізації моделей підготовки студентів до самоосвітньої діяльності; готовністю до безперервного саморозвитку якостей професіонала, самовдосконаленню, самоосвіті в області майбутньої професії [7].

Самоосвітню компетентність особистості Н.Коваленко розуміє як складну інтегровану властивість особистості, яка забезпечує готовність задовольняти індивідуальні та соціальні потреби пізнання нею дійсності на

основі оволодіння знаннями, уміннями та навичками, способами діяльності та набутого досвіду продуктивно здійснювати самостійне систематичне цільове освоєння соціального досвіду людства [3].

У дисертаційному дослідженні О.Фоміної зазначається, що самоосвітня компетентність – це якість особистості, що характеризує її здатність до систематичної самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на продовження власної освіти в загальнокультурному та професійному аспектах [6, с. 6].

Самоосвітню компетентність визначають як готовність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, освоєння соціального досвіду людства, спрямованої на самореалізацію [4].

У дисертаційній роботі І.Преображенської зазначається, що *самоосвітня компетентність* – це особистісно-професійна якість спеціаліста, яка виявляється в його здатності до постановки мети та завдань самоосвітньої діяльності, орієнтування в інформаційно-професійному просторі, вироблення власної системи самостійної пізнавальної діяльності, до вибору та ефективному застосуванню сучасних засобів інформаційної підтримки самоосвіти [5].

У своєму дослідженні Л.Білоусова та О. Кисельова трактують її як складне інтегративне особистісне утворення, яке зумовлює не лише готовність до самоосвітньої діяльності, а й реальну здатність ефективного її здійснення з метою самовдосконалення та професійного розвитку [1, с. 12].

Ці ж автори у своєму дослідженні виділяють функції самоосвітньої компетентності у контексті підготовки майбутнього педагога:

- мотиваційна (визначає спрямованість і активність майбутнього педагога у сфері педагогічної діяльності, його самоактуалізацію і самореалізацію);
- розвивальна (зумовлює саморозвиток педагогічних та професійно важливих якостей і здібностей);
- виховна (спрямовує процес самовдосконалення майбутнього педагога);

- пізнавальна (спрямовує на систематизацію знань, на пізнання і самопізнання);
- методологічна (полягає у спрямуванні діяльності майбутнього педагога на теоретичне осмислення й наукове дослідження педагогічного процесу, особливостей професійного становлення майбутніх фахівців);
- інформативна (орієнтує в потоках різноманітної інформації, допомагає виявляти і відбирати нову, оцінювати значущість або другорядність інформації);
- діагностико-прогностична (спрямовує майбутнього педагога на оволодіння і реалізацію методик моніторингу педагогічного процесу, професійного розвитку, рівня становлення власної компетентності самоосвіти);
- комунікативна (зумовлює активність у сферах міжособистісної та педагогічної комунікації);
- рефлексивна (полягає у самозвітуванні щодо результативності самоосвітньої діяльності, визначенні напрямів її удосконалення);
- адаптаційна (спрямовує ефективну адаптацію майбутнього педагога у сфері педагогічної діяльності в інформаційному суспільстві);
- інтерактивна (формує активну самостійну і творчу діяльність особистості, яка веде до її саморозвитку, самореалізації) [1, с. 12].

Таким чином, самоосвітня компетентність є одним із критеріїв оцінки якості випускника, невід'ємною й природною складовою частиною його способу життя в будь-якому віці, виступає показником професійної готовності.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що самоосвітня компетентність особистості передбачає наявність:

- системи цінностей, усвідомлення важливості освіти в сучасному житті, особистісної відповідальності за власне життя;
- системи знань про методи пізнання, інформаційний пошук;

- уміння та прагнення використовувати їх у навчанні, для потреб власної самоосвіти, у повсякденному житті;
- активної позиції;
- здатність до самоосвіти, організації власних прийомів самонавчання;
- відповідальність за рівень власної самоосвітньої діяльності;
- гнучкість застосування знань, умінь і навичок в умовах швидких змін;
- постійний самоаналіз, контроль своєї діяльності [2; 3].

Крім того, розгляд та аналіз різних підходів до поняття «самоосвітня компетентність майбутнього вчителя початкової школи», дали змогу сформулювати узагальнене визначення. *Під нею ми розуміємо якість особистості педагога, що характеризується здатністю та готовністю до безперервної самоосвіти у професійній сфері, а також до використання можливостей інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища з метою забезпечення ефективності цієї діяльності.*

За результатами вивчення наукових джерел та аналізу роботи вищого навчального закладу, нами визначені критерії сформованості самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів:

- наявність мотивації для здійснення самоосвітньої діяльності (усвідомлення особистісної та суспільної значущості самоосвіти, стійкі внутрішні мотиви самоосвіти, потреба у власному професійному й особистісному росту, використання вільного часу для самоосвітньої діяльності, здатність до творчості).

- якість базових і інформаційних знань (повнота, системність і глибина фундаментальних і професійно-орієнтованих знань, знання у сфері використання інформаційно-комунікаційних технологій, вміння використовувати власну базу знань у самоосвітній діяльності, вміння переносити знання із професійної області в область інформаційних технологій).

- реалізація професійного досвіду в контексті застосування інформаційно-комунікаційних технологій (уміння самостійного освоєння програмних продуктів, необхідних для підвищення рівня своєї професійної

кваліфікації, використання інформаційно-комунікаційних технологій як універсального засобу отримання, перетворення та застосування інформації).

- наявність умінь і навичок самоосвіти (уміння планувати, реалізовувати й контролювати самоосвітній процес; уміння самостійного цілепокладання й організації досягнення поставленої мети; навички раціональної організації робочого та вільного часу; навички правильної роботи із книгою, швидкого пошуку інформації в бібліотеках, комп'ютерних базах даних і інших джерелах інформації, зберігання й обробки інформації засобами реєстрації, класифікації, систематизації та за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; навички аналізу й синтезу, творчого й абстрактного мислення, узагальнення, конкретизації).

- рефлексія (здатність до рефлексії, адекватної оцінки своїх досягнень, вміння самоаналізу та самооцінки, вміння самоконтролю та саморегуляції).

Для визначення готовності майбутнього вчителя початкових класів до самоосвіти було визначено рівні сформованості самоосвітньої компетентності (таблиця 1):

Базовий (низький) рівень передбачає наявність загальних уявлень про самоосвіту, базовими знаннями. Студент нездатний реалізовувати практично самоосвітню діяльність, виконувати пошуково-дослідні та творчі завдання, проте вміє визначати мету своєї діяльності; має низький рівень мотивації; здатний до самооцінки, має слабо виражену рефлексивну позицію; під час виконання стандартних завдань у більшості випадків допускає помилки та працює з невисокою швидкістю.

На *репродуктивному (середньому) рівні* студент має достатній рівень базових і професійно-орієнтованих знань, володіє знаннями про тенденції розвитку своєї професійної сфери. Він вміє визначати мету своєї діяльності, володіє комунікативними вміннями, може планувати та вирішувати завдання пошуково-дослідного та творчого характеру, однак під час їх виконання допускає незначні помилки. Також має несистемну, епізодичну мотивацію; здатний до самооцінки, самоаналізу.

Продуктивний (достатній) рівень характеризується наявністю знань фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін. Студент знає методи пошуку та опрацювання інформації, вміє планувати діяльність, володіє методами роботи з інформацією, здійснює самостійний пошук.

Таблиця 1

Рівні і критерії сформованості самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів

Критерій оцінювання Рівень сформованості	Наявність мотивації для здійснення самоосвітньої діяльності	Якість базових і інформаційних знань	Реалізація професійного досвіду в контексті застосування ІКТ	Наявність умінь і навичок самоосвіти	Рефлексія
Базовий (низький)	Відсутня потреба у самоосвіті. Мотивація виникає лише під впливом зовнішніх чинників.	Наявні загальні уявлення про існування та перебіг інформаційних процесів у суспільстві. Студент розуміє та оперує основними поняттями у сфері ІКТ.	Студент не здатний самостійно освоїти програмні продукти. Може використовувати ІКТ для пошуку інформації, виконувати елементарні операції з комп'ютером.	Студент нездатний реалізовувати практично самоосвітню діяльність, виконувати пошуково-дослідні та творчі завдання, проте уміє визначати мету своєї діяльності.	Студент здатний до самооцінки. Має слабо виражену рефлексивну позицію.
Репродуктивний (середній)	У студента наявні пізнавальні мотиви. Мотивація несистемна, носить епізодичний характер.	Студент володіє знаннями про тенденції розвитку своєї професійної сфери. Знання систематизовані, але міжпредметні зв'язки не завжди чітко усвідомлюються.	Студент здатний освоїти програмні продукти під незначним керівництвом викладача. Володіє навичками роботи з інформацією за допомогою ІКТ.	Студент уміє визначати мету своєї діяльності, володіє комунікативними вміннями. Переважає репродуктивний спосіб діяльності з частковим переходом до продуктивного.	Студент здатний до самооцінки, самоаналізу.
Продуктивний (достатній)	Мотивація студента спрямована лише на окремі області діяльності.	Студент володіє знаннями фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін. Знає методи організації дійсності з використанням ІКТ.	Студент уміє освоювати програмні продукти, необхідні для підвищення рівня своєї самоосвіти.	Студент уміє організувати та планувати свою діяльність, володіє методами роботи з інформацією, здійснює самостійний пошук, володіє навичками роботи з мережею Інтернет, електронними довідковими джерелами.	Студент здатний до самооцінки, самоаналізу, самокорекції, саморегуляції.

Продовження таблиці 1

Критерій оцінювання Рівень сформованості	Наявність мотивації для здійснення самоосвітньої діяльності	Якість базових і інформаційних знань	Реалізація професійного досвіду в контексті застосування ІКТ	Наявність умінь і навичок самоосвіти	Рефлексія
Креативний (високий)	У студента наявна позитивна мотивація на самоосвіту, бажання вирішувати поставлені навчальні проблеми самостійно, переважають внутрішні мотиви.	Студент володіє знаннями фундаментальних теорій і положень, зв'язків між ними; знаннями про сутність, форми і методи самоосвітньої діяльності. Знає ефективні методи пошуку, опрацювання, систематизації, узагальнення інформації.	Студент уміє самостійно освоювати програмні продукти, необхідні для підвищення рівня своєї професійної кваліфікації, використовувати ІКТ як засіб отримання, перетворення та застосування інформації.	Студент уміє чітко сформулювати мету; раціонально застосовувати різноманітні джерела інформації у процесі самоосвіти; проектувати та керувати діяльністю; застосовувати отримані знання у нових нестандартних ситуаціях. Діяльність носить творчий характер.	Студент здатний до самооцінки, самоаналізу, самокорекції, саморегуляції, самозвітування щодо результативності роботи, до визначення напрямків удосконалення самоосвітньої діяльності.

Крім того, студент володіє навичками роботи з мережею Інтернет, електронними довідковими джерелами, може швидко та якісно застосовувати навички самоосвіти в стандартних ситуаціях, проте не в повній мірі здатний здійснювати перенесення навичок у нестандартні ситуації. Мотивація при цьому спрямована лише на окремі області діяльності. Студент здатний до самооцінки, самоаналізу, самокорекції, саморегуляції.

На *креативному (високому) рівні* студент знає про ефективні методи пошуку, опрацювання, систематизації, узагальнення інформації; володіє знаннями фундаментальних теорій і положень, зв'язків між ними, знаннями про сутність, форми і методи самоосвітньої діяльності. Крім того, вміє чітко сформулювати мету, раціонально застосовувати різноманітні джерела інформації у процесі самоосвіти, проектувати та керувати діяльністю, оцінювати й аналізувати результати діяльності, виділяти головне; систематизувати, узагальнювати; володіє навичками самоосвіти як у стандартних, так і в нестандартних ситуаціях; здатний до самостійного пошуку знань, їхньої творчої обробки. У студента наявна позитивна мотивація на самоосвіту, бажання вирішувати поставлені навчальні проблеми самостійно, переважають внутрішні мотиви; здатний до самооцінки, самоаналізу, самокорекції, саморегуляції, самозвітування щодо результативності роботи, до визначення напрямків удосконалення самоосвітньої діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами дослідження були визначені педагогічні умови ефективного формування самоосвітньої компетентності, що відповідають вимогам сучасної освітньої парадигми. Це насамперед раціональне поєднання традиційних і комп'ютерних технологій як чинника підвищення оптимізації навчального процесу; педагогічна та психологічна готовність викладачів впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальний процес; використання активних методів формування у студентів інформатичних умінь і навичок роботи; врахування особистісних запитів студентів, орієнтованих на можливості побудови власної траєкторії навчання;

систематична педагогічна діагностика процесу формування досліджуваного феномена; врахування комплексу факторів, що впливають на формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Теоретичний аналіз досліджень дозволив зробити висновок про актуальність визначеної нами теми, недостатність її розв'язання та необхідність подальшої розробки. Особливої уваги потребує дослідження проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусова Л.І. Технологія формування у майбутніх педагогів компетентності самоосвіти з використанням потенціалу інформаційно-навчального середовища /Л.І. Білоусова, О.Б. Кисельова //Інформаційні технології в освіті: [зб. наук. праць] /Гол. ред. Співаковський О.В. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2009. – Випуск III. – С. 11-20.

2. Иванютина В.И. Формирование ключевых компетентностей учеников на уроках математики [Электронный ресурс] /В.И. Иванютина. – Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles/416315/>

3. Коваленко Н.В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 /Н.В. Коваленко. – К., 2009. – 20 с.

4. Кубракова Н.В. Формування самоосвітньої компетентності учнів в основній школі сільської місцевості /Н.В. Кубракова //Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: [зб. наук. праць] /Редкол.: Т. І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ-Запоріжжя. – 2005. Вип.36. – С. 31-37.

5. Преображенская И.Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов художественно-графических специальностей (на материале дисциплин информационного цикла): дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.08 /И.Н.Преображенская. – Воронеж, 2008. – 205 с.

6. Фомина Е.Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов на основе применения модульной технологии (на примере средних профессиональных учебных заведений): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» /Е.Н. Фомина. – Волгоград, 2007. – 24 с.

7. Чеботарева Е.С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов [Электронный ресурс] /Е.С. Чеботарева. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II.html>.

Наталья Воропай

**СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «САМООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ
КОМПЕТЕНТНОСТЬ» И УРОВНИ ЕЕ СФОРМИРОВАННОСТИ У
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

В статье раскрываются сущностные характеристики понятия «самообразовательная компетентность» и уровни оценки ее сформированности у будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: компетентность, самообразовательная компетентность, самообразовательная компетентность будущего учителя начальной школы.

Natalia Voropay

**ESSENCE OF CONCEPT «SELFEDUCATIONAL COMPETENCE»
AND LEVELS OF ITS FORMED IN FUTURE TEACHERS OF PRIMARY
SCHOOL**

In the article are shown substantive peculiarities of the term selfeducational competence and levels of estimation their formation in future teachers of primary school.

Key words: competence, selfeducational competence, selfeducational competence in teachers of primary school.